

Knorné Csányi Zsuzsanna

KÖNYVRITKASÁGOK A KEZDETEKBŐL

„Ami jót örököltünk őseinktől, azt tartsuk meg.”

Dittes

Az 1917-ben létrehozott állami tanítóképző-intézet indítását a szükséges engedélyeken túl, számos adomány is elősegítette. Mint ahogyan azt már korábbi forrásokból is tudjuk, a berendezési tárgyakat, tanulóasztalokat, székeket, a kollégium bútorait az országban már korábban működő tanítóképzők ajánlották fel az induló berényi tanítóképzőnek.

Nem volt ez másképpen az oktatáshoz, tanításhoz szükséges könyvekkel sem.

Az így létrehozott könyvgyűjteményről nem maradt fenn leltár, de szerencsére megmaradtak a könyvek, s az eredeti tulajdonbélyegzőkből következtetni lehet, mely intézményekből kerültek a könyvek a jászberényi intézeti könyvtárba.

Az alapítás utáni években a következő intézmények adományaiból gyarapodott az állomány: Állami Tanítóképző Intézet (Csáktornya), Csurgoi Magyar Kir. Áll. Tanító Képezde, Római Kat. Tanítóképző (Szeged), Áll. Tanítóképző (Léva), Kolozsvári Magyar Kir. Áll. Tanítóképző, Soproni Katholikus Főgimnázium, Egri Érseki Római Kat. Tanítóképző-intézet.

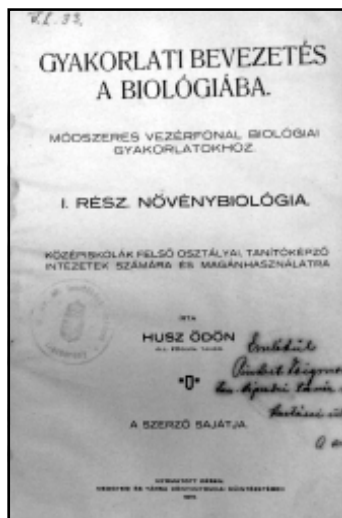
Szép számmal vannak olyan könyvek is az állományban, amelyek az OSZK főlőspéldány elosztásában jutottak el hozzánk.

A legrégebbi kiadású egy 1802-ben német nyelven íródott természettudományi kézikönyv 56 színes táblával.

Feltehetően magánadományként kerültek a könyvtárba a XX. sz. első éveiben megjelent jelentős számú pszichológiai, természettudományi és történeti művek.

Zömében egy példányosak, csak ritkán fordul elő többedik példány. Néhány könyv esetében – a kor szokásai szerint – hiányzik a kiadási évszám. Ezen művek beazonosítása további kutatómunkát kíván.

Az állomány tételes ellenőrzése során megállapítható, hogy az 1900 előtt kiadott művek száma 120 db, amelyből 11 db idegen nyelven íródott. Ezek tartalmi megoszlását vizsgálva

1. ábra Az egykori tanképezdei igazgatónak ajánlva

*Módszertani kiadvány
1847-ből*

szembetűnő a szépirodalom aránya (közel 50 %), ezt követi a pedagógiai tárgyú és a magyar történelemmel foglalkozó művek sora.

Az 1900 előtt megjelent könyvek közül néhány szépirodalmi művet említék. Arany költeményei (1883), Reviczky összes költeményei (1895), Deák Ferenc beszédei (1882), Mária Terézia: 1717-1780 (1891), Kemény Zsigmond összes művei (1897), Tompa Mihály össze költeményei (1870), Arany János balladái Zichy rajzaival (1896), Nala: Szankszrit költemény (1886).

A századfordulót követő időszakból számos magyar és klasszikus világirodalmi mű: Czuczor Gergely költői munkái (1903), Kölcsey szónoki művei (1900), Fazekas Mihály: Lúdas Matyi 3 levonásban (1911), Eötvös József összes művei 17 díszkötésű kötetben (1901-1903), Csokonai Lillája (1907), Gyulai Pál költeményei (1904), Mikes Kelemen levelei (1905), Euripides drámái (1911).

Magyar nyelven túl német nyelvű művek is kerültek az állományba, mint pl. az 1912-ben Berlinben kiadott Grundzüge der Züchtungsbiologie, az 1913-as kiadású Allgemeine Gesteinshunde és az 1915-ben megjelent Die gesteinsbildenden Mineralien. Kétnyelvűek között található az 1926-os kiadású Archivum Balatonicum (német-magyar) és A magyar birodalom állatvilága 1918-as magyar-latin nyelvű kézikönyv.

Az 1900-1930 között megjelentetett mintegy 700 könyv között a legnagyobb arányt a szépirodalom képviseli, de jelentős a pedagógia, pszichológia, nyelvészet, magyar történelem, magyar népművészet és a természettudományi művek száma. Ezek között már csak elvétve fordul elő idegen nyelvű.

A dedikált könyvek közül kiemelkedő a Zirzen Jankának ajánlott Toldi kötet Arany János aláírásával.

Dante: Pokol című munkáját a fordító dedikálta a kolozsvári képzőnek, Klebelsberg Kuno miniszternek ajánlotta a szerző, Kuny Domokos, egy budai keramikus a XVIII. században című kötetét 1926-ban. Az egykori tanképezdei igazgatónak, Pinkert Zsigmondnak ajánlotta a szerző, a Tanítóképző Intézetek számára készített Nőénybiológia című művét.

A második világháború alatti eseményekre utal az a néhány könyv, amelyekbe ez a bejegyzés került: „Megörizte Saczi Lajos 1944”. Feltehetően tüztől, hisz a könyveken korom és víz nyomain észleltetők.

1939 és 1942 között a diákok is hozzájárultak a könyvek megóvásához. Zömében az 1910-es években megjelent művészeti témájú fizetecskekből készítették keménytáblás köteteket, ezáltal könyvtári használatra alkalmasabbá tették e munkákat. A kötéstábla belső oldalán olvasható a készítő neve és a készítés évszáma. Néhány név a „könyvkötők” közül: Berta Mihály, Bozsik Tibor, Böze Lajos, Csák Gyula, Juhász Menyhért, Kaszab György, Kaszab Sándor, Kis István, Nádas K., Öz Lajos, Salamon József, Szabó Fekete Dezső, Táber J., Tiborcz L., Vígh F.

E munkáknak sem ezt megelőzően, sem azt követően nincs nyoma.

A következőkben a képzés fő profiljába tartozó pedagógia tárgyú műveket kívánom kiemelni, ezekbe olvasva szembetűnő, hogy nincs új a Nap alatt. Szinte a mai korban is tapasztalható problémák foglalkoztatták már akkor is a szakírókat, a gyakorló pedagógusokat.

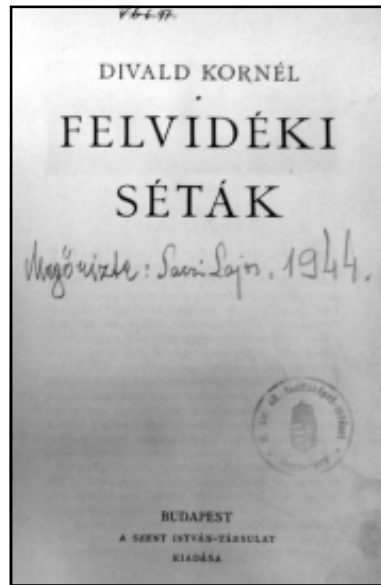
A koedukáció bevezetése, a tehetséggondozás, a családi nevelés, a tanulói túlterhelés, az élethosszig tartó tanulás már közel száz esztendeje is a közgondolkodás középpontjában álltak.

Némely munka ha helyesírásában nem is, de tartalmában ma is korszerű aktualitásokat őriz.

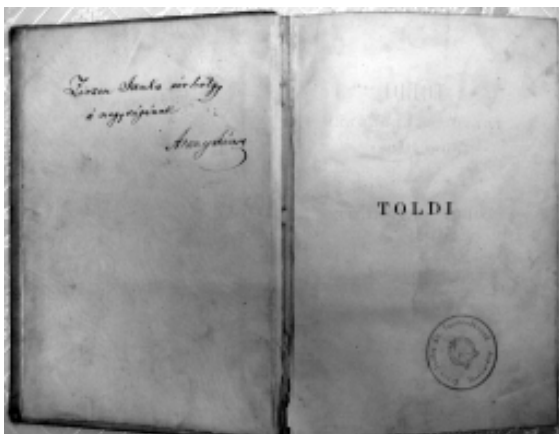
A népiskolai tanítóval szembeni elvárásokat 6 pontban fogalmazza meg egy 1876-os kiadású munka.

„A népiskola legfontosabb tényezője, lelke a tanító. Különösen tőle függ ezen intézet üdvös befolyása az ifjúságra. A törvények, hatóságok, szervezkedések, tantervek, felügyelet, stb. bármely jók legyenek is, a népiskolának semmiféle virágzást, képző s nevelő erőt nem kölcsönözhetnek, ha a tanító nem ért hozzá, hogy az utasításokat az életbe átvigye.

1. Ő a nevelő ... a szülők a nap több órájában rábizzák a gyerekeiket, hogy az iskolai idő alatt a gyerekek fizikai és erkölcsi életére felügyeljen.
2. A jó tanító szereti és becsüli a hivatását... A népiskola a legnélkülözhetetlenebb, mivel a legfundamentálisabb tag a nyilvános nevelés szervezetében.
3. A jó tanító szereti a gyermekvilágot, ... fejlődését szíven viseli, ... s így bírja tanítványainak becsülését, bizalmát, szeretetét.
4. További sajátjai: a türelem, igazságosság, önmaga feletti uralom s a gyermekek

3. ábra Aki a könyveket mentette:
Sacci Lajos (1944)

4. ábra Zirzen Jankának dedikálta Arany János

felett való folytonos, éber vigyázat. Nem engedi magát a haragtól elragadtatni, az iskolán kívüli kellemtlenségekből származó rossz kedvét nem viszi be az iskolába, ha a szülők neki bosszúságot okoztak, azért bosszúját nem tölti a gyermekeken, mindenkivel egyforma pártatlansággal bánik, a hibáktól s mulasztásoktól igyekszik visszatartóztatni a gyermeket, hogy ne kelljen sokat büntetni.

5. A jó tanítónak teljesen hatalmában van úgy a tananyag, mint a módszer és a fegyelem.

6. A jó tanító szorgalmas és lelkiismeretes ... az oktatásra rendszeresen előkészül." Szól a felvételi alkalmasságról is: „Ezenfelül igen kívánatos, hogy a tanító egészséges legyen, különösen jó szeme s éles hallása, erős melle s szabályos beszéde van. Ezekre a Tanítóképezdébe való felvételnél kell különösen figyelni.”

A szerző részletesen kifejti, hogy a falusi iskolákban van nagyobb szükség a „derék” tanítókra, mivel ott a tanítónak az iskolán kívül nagyobb kulturmissziója is van. „Falun a tanítónak közhasznú munkálkodást kell folytatni, szabad óráiban a könyvtárak, olvasó-, torna-, dalegyletek, gazdasági és ipari társulatok keretében képezzen. Az alsó s a legfelső osztályokba alkalmaztassanak a legderékabb tanítók.

A tantárgyak s az osztályok időről időre másként osztassanak ki a tanítók közt; a változás felfrissít. Az iskolaigazgató minden osztályban adjon néhány órát. Ha az igazgató csak hivatalnok, többet árt, mint használ. A tanítóknak osztályaikkal évről-évre feljebb menetele nem ajánlható, mert ezáltal a tanítók meggátoltatnak abban, hogy osztályuk tantárgyaiban teljesen otthonossá lehessenek. A tanítványok szüleivel összehangozatos, békés viszonyt kell kialakítani.”

Egy 130 évvel ezelőtt megjelent könyvben így ír a szerző a tanítóképzésről: „a tanítóképzés rendszerében nem lehet fontosabb tantárgy a módszertannál.

„...A módszertan tanításánál elemi tanítóképzésünk jelenlegi viszonyai között fölötte sok nehézséggel kell küzdeznünk.”

Idézi Dittes három elvét: „A mi jót örököltünk őseinktől, azt tartjuk meg és érvényesítjük, amit célszerűtlennek találtunk, azt kerüljük s azt a hiányzót, a mire még szükségünk van, szerezzük meg.”

Csaknem valamennyi tantárgy tanításához készültek a gyakorlati munkát segítő

módszertani kiadványok, vagy ahogyan egykor nevezték, „Vezérkönyvek”.

Ezek célját így fogalmazták meg a szerzők: „Az volt a célom, hogy az elemi népiskola osztályainak a miniszteri tanterv által kiszabott oktatási anyagát a gyakorlat által igazolt legjobb belátásom szerint összegyűjtve, rendezve és módszeresen feldolgozva úgy adjon át az oktatással foglalkozóknak, hogy a vezérkönyvem kalauzolása mellett még a gyakorlatlan tanítók és az avatatlan művelt szülők is ... részletesen kidolgozott példái nyomán könnyű szerrel teljesíthessék az oktatás nehéz munkáját.”

A tehetséggondozás sem újkeletű fogalom. Egy 1918-ban megjelent szakirodalom részletesen foglalkozik a tehetség korai felismerésével, a tehetséggondozással és a pályaválasztás segítésével.

„... a már régóta lappangó szociális mozgalmak között ... első helyet foglal el a tehetség védelmének kérdése. ... e mozgalmat az a meggyőződés vezeti, hogy lehetséges a nemzet kulturális munkájában résztvevő tehetségek számát ... neveléssel növelni.”

A szakíró részletesen elemzi a tehetség felismerésének módszereit, ugyanakkor hangsúlyozottan állítja, hogy „... a tehetség korai felismerésének tehát nincs addig semmi jelentősége, míg a tehetség védelme nem válik társadalmunk egyik céljává. Mi értelme lenne annak, hogy a talentumokat korán felismerjük, ha azután nem gondoskodunk arról, hogy oly helyet foglalhassanak el, mely képességeiknek a legjobban megfelel. A tehetség gondozásnak együtt kell járnia a hivatásra való alkalmasság, rátermettség, a pályaválasztási tanácsadás égető kérdéseinek megoldásával.”

A tanulásmódszertan kidolgozása is foglalkoztatta a nevelési szakembereket. 1913-ban Ranschburg Pál egyetemi tanár 7 pontban foglalta össze a tanulás leggazdaságosabb módszereit. Javasolja, hogy a tanítói magyarázatokra kellőképpen figyeljen a tanuló, hisz ezzel az elsajátítás lényegesen megkönnyíthető, a megtanulandó lecke lassú, elmélyedő figyelemmel történő olvasása ugyancsak elősegíti a megértést. Javasolja az időszakos átismétlést, „Ha az egyszer megtanult elmédben hosszabb ideig akarod megtartani, időközönként ismételtetned kell a szóbanforgó anyagot, hogy teljesen el ne felejtssd. Ha azt, amit ma nagy munka árán megtanultál, hosszú ideig felrisszítis híján hagyod, később, ha újból szükséged lesz rá, megint csaknem ugyanannyi fáradság árán kell elsajátítanod, mint első megtanulásakor.”

5. ábra Encyclopaedia (1850)

6. ábra A könyvtár legrégebbi kiadású könyve (1802)

Az akaratra nevelésnek is külön kötetet szántak, „Az akaratra nevelés nemcsak ott nagy jelentőségű, ahol bizonyos dekadencia mutatkozik, hanem mindenütt érdekel bír, ahol az emberi kultúra az intelligencia, azaz az értelmi képesség fokozásával jár. Mintha mindenütt nagyobb gondot fordítottak volna az értelem fejlesztésére, mint a tetterő és az akarat nevelésére. E nagy bajt érzik minden művelt országban: mindenki meg van győződve, hogy a legkomolyabb reformokra van szükségünk, Gyermekeinket oly módon kell fölnevelnünk, hogy egészségesebbek és erősebbek legyenek, mint mi.”

A gyermekek nemi felvilágosítása és a koedukáció bevezetése is számos tanulmány témája már 100 évvel ezelőtt is. Kérdésként fogalmazták meg: „Adjunk-e a gyermekeknek a nemi élet rejtelméről felvilágosítást, vagy azon legyünk, hogy egyelőre homályba borítsunk mindent”.

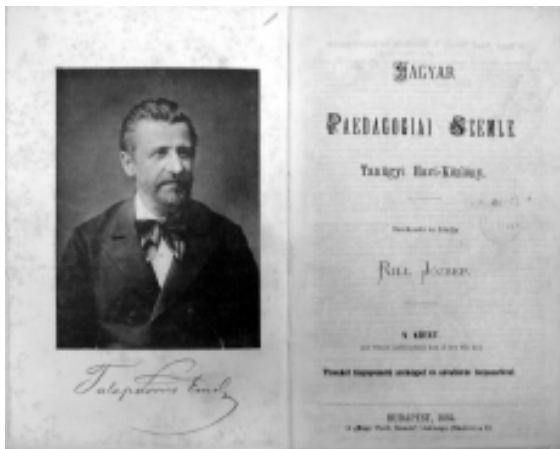
A nemi kérdést erkölcsi kérdésnek tekintik, amelyben a legfőbb feladata a nevelőnek van. A fiúk és lányok együttes iskolai nevelésének legfőbb ütköző pontjának a szexualitást tartják. „Idegen termés. Hazája Amerika és Skandinávia. – Behurcolói közénk a feministák és a szabadgondolkodók ... Az együttes nevelés veszélyes. ... A tömeges koedukáció erkölcsi hatásaiban nem bízhatunk. ... Hogy remélheti valaki, hogy az iskola ellen tud őrizni 200-250 fiú és leány-gyermeket, mikor a szülők nem képesek ugyanezt kettővel, hárommal keresztül vinni? A veszély igen nagy. ... Akik pirulni, vágni s kívánczolni már nem képesek, mert az első pirt és az első vágyat, ifjúságuk hamvait letörölte a felvilágosítás, kielégítette és együttnevelés. ... E tekintetben osztatlan népiskoláink, közös udvarú bérházaink keserűségei bőséges tapasztalatokkal szolgálnak. ... Mindezek indokolják a nemek külön nevelését.”

A klasszikus család felborulása, a családi nevelés hiánya már 100 évvel ezelőtt is élénken foglalkoztatta az oktatással foglalkozó szakembereket.

„a mai élet legsebesebb sodrú folyamai ... megbontotta az emberi együttélés legősibb és legalapvetőbb intézményét: a családot is.

... bomlóban van a család ... jött a kapitalizmus és elszakította a férjet a feleségtől, az anyát a gyermekétől és a gyermeket a szüleitől ... Először a férfinak kellett kimennie a családon kívüli élet zivatárosabb forgatagába, de nem sokára követte a feleség és követték a gyerekek is. Általános panasz, hogy az apa az üzlettől, az anya a nagyvilági élettől nem juthat gyermekeihez és a gyermekek dajkák, nevelők és intézetek gondjain nőnek föl. ... A proletárságban az apa az egyik gyárban dolgozik, az anya a másik gyárban és a gyerekek az utca, a promenád nevelésén keresztül ke-

rülnek ki az életbe. ... A család bomlik, a család tagjainak egyre inkább a családon kívül telik el az életük nagyrésze. A szülők panaszkodnak, a gyermekek szenvednek, általános a kavarodás. A családon kívül való élet egyre jobban terjed és voltaképpen a családi élet körének megszűkülése veti föl a családi nevelés problémáját, hisz a gyermek sorsa egyre inkább a köz kezébe kerül. Az óvodák, a népiskolák, az ismétlődő iskolák, a középiskolák, az iparosiskolák veszik magukra a család helyett a gyermek nevelését és oktatást.”

7. ábra Magyar Pedagógiai Szemle (1884)

„Az egyre jobban terjedő anyagi életfelfogás az emberben ijesztően pusztítja mindazt, ami benne isteni ... kérdés, hogy a szülők ráérnek-e, akarnak-e, tudnak-e gyermekükkel otthon foglalkozni?”

A nők hivatásáról 1870-ben így ír egy női szerző: „Képesek-e a nők egy térre állni a férfiakkal a nyilvános életben? A nő, ki nyilvános pályára lép, megszűnt nő lenni, ha eleget akar tenni azon igényeknek, melyeket pályája kötelmei támasztanak; nem lehet sem feleség, sem anya. A nő férfivá nem lehet, s emancipált nőről nem szól a történelem feljegyzete. A nők politikai és általános egyenjogúsága különben oly túlfeszült ábránd, melynek valósulása kivihetetlen, a míg a természet törvényei fennállnak. ... Ha a nő eltéveszti a célt, melyre alkottatott, mint szerencsétlen, önmagával meghasonlott lény fog lebegni ég és pokol közt.”

A tanítóképzésben nagy hangsúlyt helyeztek a szemléltetésnek. Számos módszertani kiadványt jelentettek meg rovar- és növénygyűjtés, állatkitömés és taneszköz készítés témakörben.

Az 1875-ben kiadott Állatmúzeum című könyv, különféle állatok kitömésére és eltartására ad utasításokat. A szerző Kárpáti Endre tanítóképezdei tanár könyvének előszavában arról ír, hogy „Az újabb tanításnak kiindulója és sarkpontja a nézletetés, amelyre nem képeket, hanem valódi, természetben gyűjtött tárgyakat kell használni. Ezen nézetnek oly kevésbé felel meg az iskolai gyakorlat. Csak a legkritkább esetben találunk népiskoláinkban itt-ott egy-egy gyűjteménybeli állatot, rendszeren fölserelt állatgyűjteményről pedig alig lehet szó. Pedig mi sem könnyebb a tanítóra nézve élvezetesebb, mint egy olyan, a tanítás sikerét oly nagymértékben feltételező gyűjteményt létesíteni.”

Egy 1893-ban megjelent Ásványtan című kézikönyv előszavában is hasonlóan ír

8. ábra Egy gyermek hetilap (1888)

a szerző: „A tanítás célja a tanulónak megmutatni, hogy miként kell valamely ásványt a tudomány jelen állásában fel-fogni, s hogy mit kell a kézbe adott példányról kiolvasni... Az értelmes tanár ki tudja választani az anyagot, s a tanítást oda irányozza, hogy a tanuló az alakok felismerésében és a fizikai szembeszö-

köbbségekben a kézbe adott példányokon tudjon jártasságot kimutatni.”

Az útmutatás a vadontermő gyógynövények gyűjtéséhez (1919) című könyv érdekessége a témán túl, egy beleragasztott levél, amely 1920. áprilisi keltezésű és a Földművelésügyi Miniszter utasítását tartalmazza az ópium gyűjtéséhez.

„Az orvosi tudomány fontos gyógyszere a porphium, melynek alapanyagát az ópiumot igen egyszerű eljárással a mákfejből nyerjük. ... Az ópium gyűjtésére vonatkozó tudnivalókat az alábbiakban foglaljuk össze. (5 pont) Egy katasztrális holdon termett mákból cca 4–8 kg ópium nyerhető. 1 kg ópium ára 1920. ... havában 1000,- korona.”

A Jászberényi Állami Tanítóképző Intézet saját kiadásában jelent meg „A népiskola gyakorlati irányú működése, annak módjai és eszközei” című tanulmánykötet, amelybe olyan kiválóságok írtak, mint Tanai Antal, Móczár Miklós, Kiss József, Blénessy János.

A könyvtár mellett hamarosan megnyíló iskolatörténeti kutatószobában kézzelfogható közelségbe kerülnek e régi kiadványok, lehetőséget biztosítva kutatóknak, pedagógusoknak további elemző munkához.

Ezek a könyvek nem csak tar-talmukkal, esztétikai küllemükkel és éltés korukkal képviselnek értéket a kari könyvtár gyűjteményében, hanem a történelmi múlttal, emlékekkel is példázza az összefogást egy új intézmény működési feltételeinek megteremtésében.

Wirth István

FEJEZETEK A JÁSZBERÉNYI TANÍTÓKÉPZÉS TÖRTÉNETÉBŐL

A Jászságban a dualizmuskor végéig (1917) nem létesült tanító vagy más típusú értelmiségi képzéssel foglalkozó tanintézet. A Ludovica Akadémia megnyitása előtt a jászberényi huszárezred körletében honvédtiszt tisztképző tanfolyamokat tartottak, de az oktatási forma nem vált maradandóvá a honvédtisztképzésben, osztrák mintára meghonosodtak a katonai közép- és akadémiai típusú tanintézetek.

Az 1917-es sokszor egekig magasztalt, máskor agyonátkozott esztendő döntő fordulatot hozott a Jászság oktatás- és művelődéstörténetében. Az Osztrák-Magyar Monarchia az első világháború utolsó előtti évében az ifjú uralkodó, IV. Károly és kormányai hittek abban, hogy a birodalom túléli a világegést. 1917. V. 23-án lemondott gr. Tisza István, június 15-én megalakult az Esterházy kormány, amelynek vallás- és közoktatásügyi minisztere gr. Apponyi Albert, Jászberény képviselője volt. Az Esterházyt felváltó, immár harmadszor kormánykerékhez szólított Wekerle Sándor a háborús lehetőségekhez mérten igyekezett támogatni a nagy tekintélyű Apponyi tevékenységét.

A Jászberényi Tanítóképző Intézet megalapításának ötletéről a konkrét tényeket rögzítő dokumentumok mellett több visszaemlékezés maradt fenn. A leghitelesebb kétségtelenül Pinkert Zsigmondé, hiszen ő volt az első igazgatója. Az első tanév értesítőjében a következőket írja: „gr. Apponyi miniszter népkultúránk magasabbra emelése érdekében egész sereg intézmény megvalósítására határozta el magát. A legnagyobb reménységgel a magyar tanítóképzésre szegezte figyelmét, mert hős meggyőződése volt, hogy a magyar tanítónemzedék fogja a jövőben is nemzeti létünk csorbítatlan fennmaradását megvédeni, biztosítani, s az eljövendő nagy gazdasági versenyben a nép fiainak küzdelmét a kultúra célravezető eszközeivel diadalra juttatni.”

Tanítóképzésünk egységes nemzeti alapra való helyezése és népünk gazdasági erejének fokozása volt az a két gondolat, amely a minisztérium elhatározását vezérelte. A Jászberényi Tanítóképző Intézet létesítésének gondolatát Bathó Jánosné, született Streitman Mária - Bathó János ügyvéd felesége - vetette fel 1917 márciusában egy társas összefogóval, amelynek díszvendége gr. Apponyi Albert volt. A tervezőmunkába bevonták Czettler Jenő földművelésügyi osztálytanácsost, aki ekkor már országos hírnévű közigazdász volt, és Tóth János közoktatásügyi államtitkárt. Czettler Jenő az Országos Magyar Gazdasági Egyesület Irodalmi és Tanügyi Szakosztályának felkérésére 1913. március 6-án előadást tartott a Népfőiskolákról. Az előadás szövege